

E 179/15

„SZELLEMI FEGYVEREK“

ÍRTA:

HANKISS JÁNOS

A „DEBRECENI SZEMLE“ KIADÁSA.

1929.

„SZELLEMI FEGYVEREK“

Holtrafáradt s mégis aktivitásért lihegő korunk alig ismeri a nyugodt értékelés bölcseknek való gyönyörét. Sohasem ér rá megpihenni és örömmel legeltetni szemét a mások tevékenykedésén. Nemcsak hátrafelé nem pillanthat, hanem jobbra vagy balra sem. A sietés rendetlen üteme rázza testét s benne egyébként is rövidlátó szemeit; nem csoda hát, ha a cél is el-elmosódik előtte.

Így történik, hogy az örök „tevékenységben“ zötyögő kultúremberek végre már csak a maguk tevékenységét tartják — annyira-amennyire — fontosnak; a másokét hajlandók alsóbbrendű aktivitásnak tekinteni, amelyre kár is emberi energiákat vesztegetni... Az ő tevékenységükről el kell ismerni, hogy elvek fűtik; a mások igyekezetében észreveszik a kézzel-lábbal való ágálás komikumát s megsajnálják szegény embertársaikat, akik tartalmatlan jelszó-gözzel csikordítják egy hiábavaló célratörés kerekeit. Lassacskán megszokjuk, hogy frázist gyanítsunk ott is, ahol gondolat van, — s mindezt nem rosszakaratból (a borgiai gonoszsághoz sok, sok *idő* kell!), hanem azért, mert nem érünk rá türelmesen meghallgatni a mások beszédét s mérlegre tenni a mások cselekedeteit.

Pedig az egyének és a nemzetek életének ökonómiája egyformán kemény paranccsal követeli, hogy a terveket, ötleteket és aktivitásokat rangsorba osszuk, a búzát elválasszuk a konkolytól, azazhogy még inkább: a jóminőségű búzát a gyöngébb minőségűtől. Azok az aktivitások, melyek az egész nemzetet érdeklik, vagy pláne amelyektől egy nemzet jövője függhet, csak ebben a fáradtan buzgólkodó, türelmetlen és figyelmetlen korszakban nem kapják meg a prioritást. A magyar népnek iskolában és iskolán túl való művelése például csak ma lehet „probléma“; csak ma akadnak ernyedt idillvárók, akik kételkednek a kulturálás szükségességében vagy fontosságában. S csak ma vagy a mához hasonló történelmi pillanatokban nézhetjük ölbetett kézzel, önkéntelenül is félrehúzódo vállal azt, hogy a külföld még mindig nem tud és nem is tudhat rólunk semmit. Szende felelőtlenséggel bámuljuk a romlást és vagy azt mondjuk, hogy „úgyis mindegy, a külföld nem árt és nem segít“; vagy szent haraggal átkozzuk a franciák, angolok, németek „tudatlanságát és nemtörődömségét“... Ezzel az ügy a lovasági szabályai szerint el van intézve s mi olyan könnyen nyugszunk meg, ahogyan sohasem tehetnők, ha ezt a témát időnk és kedvünk volna mérlegre tenni. Üdvös fáradtság, boldog neuraszténia, amely fölment bennünket ettől a mérlegeléstől! Mert meg kellene döbbennünk attól a koppanástól, amellyel mérlegünk serpenyőjét magával rántaná ez a feladat meg ez a felelősség.

Valamikor, nem is olyan régen, e sorok írója is megbotránkozott azon a francia akadémikuson, aki Budapestet Romániába helyezte (szerencsére csak egy levelezőlap címzésében!), s azokon az újságokon, amelyek a Petőfi-centennárium alkalmával *Sandort*, a nagy költőt dicsőítették. Azóta sokszor nekibúsított bennünket is, hogy cseh, román és szerb írókat, történelmi alakokat és beállításokat jobban ismertek a nyugati nemzetek, mint a mi nagyjainkat s ami történelmi felfogásunkat. Hiszen azt hallottuk, hogy nagy íróink le vannak fordítva „számos idegen nyelvre“; tudtuk, hogy három jeles irodalomtörténetírónk megírta franciául a magyar irodalom történetét s hogy a „Sammlung Götschen“-ben megjelent egy németnyelvű magyar irodalomtörténet és megállapítottuk, hogy tudományos folyóirataink egy része az évfolyamok végén idegennyelvű „rezümék“-kel tette hozzáférhetővé eredményeit.

Mi tehát — úgy látszott — megtettük a kötelességünket s a többi már az idegenek kötelessége lett volna. Jobban esett nem nézni mögéje ennek a látszatnak s nyugodtan ülni a jóhiszeműség párnahalmán. Közben multak az évek, sőt az évtizedek s mi nem vettük észre, hogy a párnák egyenkint kicsúsztak alólunk, mint a mesebeli gonosz ember alól a királyfi közeledésekor. Mikor az utolsó párnáknál tartottunk, kezdtük sejteni, hogy az az irodalomtörténet annyi év alatt el is fogyhatott vagy el is évvülhetett; hogy — ezt mondták a külföldet jártak — azok a fordítások sem nem olyan „számosak“, sem nem eléggé reprezentánsak; ami pedig a rezüméket illeti, azokat elvégre csak az olvashatta, aki a magyar folyóiratokhoz előfizetői vagy olvasói minőségben hozzáférhetett.

Azután gyors tempóban következett a közvetlen és most már teljesen lesújtó felismerés: évek, évtizedek óta semmit sem tettünk a külföld felvilágosítására s művelődésünk eredményeinek és szempontjainak elterjesztésére. Részletezzük ezt a semmit: 1927-ben a Sorbonneon két felévben tartott magyar előadások alkalmával a magyar diákok szégyenkezve takargatták érdeklődő francia társaik előtt azt a szomorú tényt, hogy nincs könyvük, amelyben a magyar irodalom történetének, a magyar történelemnek stb., stb. utánanézhéinek. Amikor az előadásokon bemutatott magyar költemények fölkellették az idegen hallgatóságban azt a vágyat, hogy megszerezzék s otthon is bírassák ezeket a kis remekműveket, a magyar diákok nem tehettek mást, mint hogy sebtében legépelték azt, amit lehetett, mert „a magyar anthológia éppen kifogyott“... Az Ember Tragédiáját, amelynek francia jelenetét J.-P. Martin tolmácsolásában nagyon élvezte az idegen közönség, persze, már nem lehetett legépelni...

Magyar diákjaink, akik a Collegium Hungaricumokban vagy azon kívül mindent megtesznek, ami a személyes hatás terén megtehető, sokszor vitatkoznak idegen kollégáikkal magyar történelmi, nemzetiségi, gazdaságtörténelmi kérdésekről. A legutóbbi időkig azonban egyetlen füzetecskét sem dobhattak a disputa forgószelebe: nem volt idegennyelvű, modern szellemű magyar történelem.

Összetett, vagy ökölboszoruló kézzel kellett nézniök, hogy az utód-

államok albumokban és díszművekben sajátították ki a magyar népművészet kincseit s mi csak itthon, magyar nyelven dohogunk ellenük, ahelyett, hogy megírónk, megrajzolnók s mindenhova eljuttatnók a magyar népművészet könyvét.

De elég volt már a differenciált semmiből! Ez is elképzeltetheti az itthonmaradtakkal a kulturális propagandaharcvonalában: a külföldi, nagy egyetemi városokban küzdő magyarok helyzetét, amikor hazuról nem kapnak táplálékot és municiót, míg az ellenség csakúgy ontja a legjobb kollekciók tiszteletet gerjesztő csomagolásában a szerb irodalom, vagy a román népművészet, vagy a tót történelem és néprajz fegyvereit. Ekkor, az utolsó pillanatban (vagy talán öt perccel később!) felébredt bennünk a felelősség tudata. S most már talán a jó úton vagyunk, csak az a fontos, hogy a municiószállítást itthon ne gáncsolják el a kishitűek, a szellemi élet értékét lefitymáló nihilisták. Szóval: megint csak a frontmögötti defetizmust kell féken tartanunk: ez a gyakorlati probléma.

A meginduló szellemi municiógyártás első terméke Eckhardt Ferenc francianyelvű magyar történelme volt, amelyet Louis Halphen bordeauxi professzor vezetett be s a kitűnő „Revue des Études Hongroises“ adott ki. Terjedelménél, modern szempontjainál, a tudományt és a nagyközönséget egyaránt lekötő módszerénél fogva Eckhardt könyve éppen az lett, amire szükség volt. Remélhető, hogy hamarosan második kiadást ér.

A következő lépés érdeme Visky Károlyé és társaié, akik a néprajzi múzeum szellemi tőkéjének kamatait gyümölcsöztették „L'Art populaire hongrois“ c. nagy munkájukban. Gyönyörű albumot kapunk a magyar népművészet értékeiről, tudományosan felhasználható jegyzetekkel s olyan bevezető tanulmánnyal, amely itthon is feltűnést kell, hogy keltsen komoly, józan és tapintatos hangjával s a mögötte meghűződő eredmények tömör szintézisével.

Eckhardt Ferenc könyvével egyidejűleg megindultak a váravárt magyar irodalomtörténet előmunkálatai is. Miután a külföldet elsősorban a mai irodalmak révén lehet lekötni, az utolsó 50 év története kissé szélesebb oszlopsorban helyezkedik el, de úgy, hogy a terv mélyében, centrumában álló mult főalakjai plasztikusan kiemelkedjenek. Ez a munka Wlassics Gyula báró h. államtitkár felügyelete alatt a kultuszminisztérium támogatásával folyik s minden remény megvan arra, hogy a könyv egy éven belül megjelenhetik.

Ezzel szorosan összefügg a francianyelvű magyar anthológia kérdése. Modern anthológia magánkiadásban már megjelent ugyan, de egyrészt nem törekedett pártatlan reprezentálásra, másrészt nem birkózhatott meg azzal a ténnyel, hogy irodalmunk egésze sokkal ismeretlenebb, semhogy utolsó részlete nélkülözhetné az előzmények magyarázó erejét.

Értsük meg: egy-két magyar író egy-két munkájának (pláne ha azok rövid, elszigetelt versek vagy novellák) fordítása alig használ valamit nemzeti propagandánknak és bizonyára semmit sem használ a

tudományos irodalomtörténetnek, amely ilyen apró cserepekből nem tudhatja rekonstruálni az amforákat.

A készülő nagy anthológia ezért nem véletlen virágcsokor lesz, hanem inkább eleven fűvészkert, amelyből tanulni, megismerni lehet. Segédkönyv, tankönyv, olvasmány, lelki gyönyörűség. Verses kötetben a virágénekektől kezdve a modern lírikusokig minden értékes, sőt minden jellegzetes, bár talán közepes értékű árnyalatot össze kell gyűjtenünk. A bő jegyzetanyag analitikusan adja azt a tudnivalót, ami a szintétikusabb irodalomtörténetből kimaradt. A prózai — esetleg a drámai — kötetet ugyanezek a szempontok határozzák meg. Az anthológia a Magyar Tudományos Akadémia s a Coopération Intellectuelle magyar bizottságának égisze alatt készül.¹

Mi ezek mellett a legsürgősebb teendő? Elsorolunk egypárat, anélkül, hogy a teljességre igényt tartanánk. A magyar művészet története, talán több kis kötetben, a megszállt területek figyelembevételével. A magyar zene története és problémái: biztos könyvsiker! Magyar néprajz. „La Hongrie pittoresque“: képesalbum. És így tovább.

S mi történjek a fordításokkal? Az anthológia bizonyára nem elégíti ki a regényírókat, a drámaírókat, — mindazokat, akik az egész magyar irodalmi élet javát akarják szétszórni a világban. Volt egy időszak, amikor a hivatalos fordításra és kiadásra gondoltak. S bármennyire csábító a „szabad verseny“ jelszava, tapasztalataink alapján nyugodtan mondhatjuk, hogy bizonyos — esetleg nagyon értékes — művek hivatalos lefordíttatása és elterjesztése feltétlenül szükséges, mert a szabad forgalom nem válogat magasabb szempontok szerint s különösen teljesen figyelmen kívül hagyja a mi irányelvünket: azt, hogy az ilyen fordításokból lassankint értékes egész, a magyar irodalomra vonatkozó ismeretek szabályos körének vonalzata alakuljon ki. Ha tegnapelőtt lefordítottak egy Heltai-regényt, tegnap egy Zilahyt, ma egy Kosztolányit, ez nagyon jó, örvendetes s az egész magyar irodalomra nézve hasznos dolog. De itt éles megkülönböztetést kell tenni kétféle hasznosság közt. A fordítások használhatnak pusztán azért, hogy egyes magyar irodalmi értékek a maguk esztétikai árnyalatát belevizslik a külföldi irodalmakba s ha a „traduit du hongrois“ vagy az „aus dem Ungarischen“ nem felejtődik el a könyv borítékjáról, a magyarság emlegetésével is lendítenek valamit a magyar ügyön. A hasznosság másik fajtája vagy magasabb foka az, hogy a könyvek egyúttal az újabb magyar irodalom minden típusát megismertessék és így abba a nagy *felvilágosító* tervbe is beleilljenek, amelyre most mindnyájunknak törekednie kell. A propagandát mindig úgy lássuk magunk előtt,

¹ Ebben a felsorolásban a francia nyelvű propagandát ismertetem első sorban. Két okból: egyrészt, mert erről beszélhetek saját tapasztalatok alapján; másrészt — s ez a fontosabb ok —: külföldi propagandánk legnehezebb, de egyúttal a 80%-ban leglényegesebb terrénuma a francia nyelven értő vagy a Párizson át orientálódó intellektuális világ (amelyben még Amerika és Németország is helyet foglalhat). A nyugati átlag-nagyközönség közvéleményének Párizs az, ami a katolikus világnak Róma.

mint egy óriási, ma még nagyon is foghíjas mozaikot, amelynek üreit be kell töltenünk. Mi most nem érünk rá a szabad kereslet szeszélyeit bevárni, annál kevésbbé, mert a külföldi kiadók és tanácsadók rendszerint maguk is tájékozatlanok s véletlen ajánlgatás szerint válogatnak. Ezért a szabad kereslet mellett, amely mégis megtalálja a Tormay Cécileket, a Zilahyakat, szükség van hivatalos akcióra is, amely más értékes árnyalatok számára áldozatok árán is biztosítja a szabad verseny révén elérhetetlen külföldi nyilvánosságot. A hivatalos akciónál külön meggondolást igényel a „kollekció vagy nem kollekció“ dilemma. A kifejezetten magyar regénysorozat nagy előnye volna az, hogy már a borítékján is állandó reklámot hordana; de az elterjedésben éppen ez akadályozná. A legszerencsésebb helyzet még talán az lenne, ha a most egyre-másra meginduló „külföldi regényírók“ c. sorozatokba jutnának be reprezentatív magyar regények; ez azonban ügyes kultúr-diplomáciát követel. (Igy került bele Zilahy Két foglya a Plon-cég kollekcijába, amelyet Gabriel Marcel szerkeszt.) Egyszer, valamikor, amikor a magyar szellemi propaganda frontja egészen kiépül, még azt sem találnók lehetetlennek, hogy mi magyarok indítsunk meg olyan kollekciót, amelyben csalétkül más „külföldi“ regények is szerepeljenek. Ez elvonná a dolog propaganda-ízét és anyagilag is biztosabbá tenné a kollekció jövőjét.

Szépirodalmi propagandánkkal egyenlő értékű tudományos propagandánk. Ez kis mértékben már az előbb említett összefoglaló kézikönyvekben is érvényesülni fog, mert csak a mélyről merített, teljes értékű, tudományos módszerű kézikönyv hat meggyőzően, s így nem is gondolunk egyszerű vulgarizációra.

Tudományos propagandánknak is az a legfőbb hibája, hogy szórványos, elszigetelt és így nem adhat eleget a magyar szellemi élet megismertető törekvéseknek. Pedig tudományos téren fokozott mértékben kell teljességre, összhangra törekedni. A tudós nem oldotta meg teljesen feladatát, ha nem gondoskodott arról, hogy eredménye közkinccsé váljék. Már pedig hány magyar eredmény, fölfedezés, megoldás és találmány jut arra a szomorú sorsra, hogy évek mulva mások megismétlik és többé-kevésbbé jóhiszeműen eltulajdonítják! S azt a fényűzést, hogy nagy áldozatok árán elért eredményekről mások javára lemondjunk, Csonka-Magyarországon különösen nem engedhetjük meg magunknak.

A háború előtt, a Kun László-féle szimfónikus hangversenyek boldog idején filozopter-társaságban vitatkoztunk arról, hogy nem az-e a lényeges, hogy Beethoven megírta valamelyik művét s egyáltalában fontos-e azután, hogy ismerjük-e azt az opuszt, hogy ránk maradt-e? A remekmű abszolút létezése a nagy Tény, vagy csak hozzáférhetősége teszi teljessé gyakorlati létezését? Az előbbi az idealizmus misztikus álláspontja, az utóbbi a realizmus gyakorlati felfogása. Ez a probléma adódik a tudományos kutatás terén is. Az a tudós, aki a maga gyönyörűségére, vagy egy belső parancs szavára fölállít egy tételt, ideális szempontból máris előbbrevitte a Tudományt. És mégis fölfedezése mitsem ér a — most már kis betűvel írt — tudománynak, ha

tétele hozzáférhetetlen maradt és gyakorlatilag a tudományos haladást nem szolgálhatta. Meglehet, hogy ha tételét nem ismerik meg a külföldön, külföldi tudósok kénytelenek lesznek ugyanezt a tételt felállítani, vagy pláne más utat keresni; az utóbbi esetben a mi magyar tudósunk eredménye egyszerű kuriózum marad, elgyepesedett dülöt, amelyen sehova se lehet eljutni. Azaz: még akkor is, ha elméletben kiszakítjuk magunkat a nemzeti érdekek vonzóköréből, a nemzeteken fölül a tudomány érdeke is arra kötelez bennünket, hogy eredményeinket — kivétel nélkül — érvényesítsük nemzetközi fórum előtt is.

Erre persze, sokan vállat vonnak: hiszen ez úgyis megtörténik a külföldi „zentralblattok“ és a szaklapok útján! Amde ez csak önámítás. A magyar nyelven megjelent tudományos cikkek, könyvek és eredmények aránylag csekély százalékra kerül részletes, méltó megbeszélésre a külföldi orgánumban s a különböző tudományszakok nagyon különböző értékű kapcsolatokkal rendelkeznek kifelé. Külföldi tapasztalatok alapján „nyugodtan“ (!) elmondhatjuk, hogy sok tudományág magyar referensei csak elvállalták külföldi kollégáik informálását, de a szalmaláng még a vonaton ellobbant s miután itthon learatták a dicsőséget, eszük ágába se volt eleget tenni ígéreteiknek.

A magyar tudományosság egész természetének egyetlen, mindenüvé odaférkőző, minden külföldi kutatónak esetenként megküldhető összefoglalása egy idegennyelvű információs időszaki lap keretében: ez az egészséges megoldás. És mert egészséges, az illetékes körök komoly megértéssel foglalkoznak vele s igyekeznek előtérmenteni a megoldáshoz szükséges anyagi eszközöket. Az utóállamok konkurenciája is rászorít bennünket erre a megoldásra; de útját egyengeti az osloí történettudományi kongresszus felhívása is, amely Henri Tronchon strassburgi professzor javaslatára kívánatosnak mondta a nagy értékeket termelő magyar tudományosságnak idegen nyelven, a külföldi tudósok számára való összefoglalását.

Addig is, míg mindezek a feladatok megvalósulnak, tisztán kell, hogy álljon előttünk néhány általános alapelv, amelyekből valamikor a magyar szellemi propaganda módszertana kialakulhat. 1. *Teljes szakszerűség és tudományos felelősségérzet.* Más szóval: ne kövessük az utóállamok reklámtudósait a hazafias indokból való adatferdítés és adatkitalálás terére. A mi hidunk a külföldi közvéleményhez valamivel hosszabb lesz, de nem is fog egykönnyen beomlani. És nem vájunk szakadékot önmagunkban a tudós és a hazafi közé... 2. Ebből folyik: *óvakodjunk a lelkes műkedvelőktől.* Bizzuk a propagandát azokra, akik ismerik a témát, ismerik a meghódítandó közönséget (ez a legnehezebb) s akik nem futtatják végig a nemzeti ügyet a leiterjakabok és a helyesírási hibák vesszői között. 3. *Legyünk bizalmatlanok önmagunk és mások iránt.* Aki „perfekt angol“, az egészen biztosan nem tud angolul; aki magyar nyelvét a hivatalos körmondatstílus miderébe szokta tőni, nem biztos, hogy francia fordításban magával fogja ragadni egyszerű körvonalakhoz szokott olvasóit. 4. *Koncentráljuk a szellemi propagandát:* ha egyesületek, magánosok, hivatalok részt akarnak venni benne, ne külön, a maguk szakállára tegyék ezt, hanem elégedjenek meg a mecé-

nás vagy az adatokat szolgáltató szakértő tisztességes szerepével ; a vezetést, a taktikai sorrendet bízzák azokra, akik az egész terepet áttekinthetik, elsősorban pedig a kultuszminisztérium illetékes és igen jól működő ügyosztályaira, ill. az Akadémiának az Értelmi Együtműködés keretébe utalt bizottságára.² Sem pénzünk, sem munkaerőnk, sem időnk nincs elég ahhoz, hogy egyszerre hatfelől, hatféleképpen oldjuk meg a fent vázolt s a hasonló természetű feladatokat.

Sötét képpel kezdtem, tragikus hangot ütöttem meg. Tetemre akartam hívni önmagamot és minden magyart s úgy érzem, hogy szerencsére kissé túlkorán érkezünk és a tetszhalotton még orvos is segíthet, nemcsak „tishti pörösztó“. És most már keserű, de tisztuló harmóniába : a közös munka összhangjába csendül ki a mondanivalóm. Vigyázzunk, doktorok : próbáljunk meg minden praktikát ; hátha, hátha még sincs szükség az operációskésre ? !

(Debrecen.)

Hankiss János.

² Szerencsés körülmény, hogy a közoktatásügyi minisztérium egyik ügyosztályának a helyzet magaslatán álló vezetője egyúttal a Coopération Intellectuelle-ben is fontos szerepet tölt be s így a koncentráció elve ebben a vonatkozásban máris könnyen érvényesülhet.

DEBRECENI EGYETEM KÖNYVTÁR

13245 /1958

